

PISMENOST IN UDELEŽBA ODRASLIH V IZOBRAŽEVANJU

Predstavitev raziskave

(Povzetek iz neobjavljenega nacionalnega poročila o pismenosti odraslih v Sloveniji)
Predstavljeno na Seminarju šolskega polja, CEPS, 21. februar 2001

Predstavitev raziskave

Andragoški center Slovenije je jeseni 1998 izpeljal nacionalno raziskavo Pismenost in udeležba odraslih v izobraževanju. Projekt je del mednarodne raziskave pismenosti (International Adult Literacy Survey – IALS) v kateri je, poleg Slovenije, sodelovalo še 19 držav. Leta 1994 in 1995 se je v raziskavo vključilo prvih 12 držav (Kanada, Avstralija, ZDA, Nizozemska, Nova Zelandija, Francija¹, Velika Britanija, Irska, Nemčija, Švedska, Poljska, Švica – nemško in francosko govoreča dela).² Leta 1998 pa je bila raziskava izpeljana v drugih 10 državah (Slovenija, Italija³, Madžarska, Norveška, Danska, Čile, Finska, Češka, Švica – italijansko govoreči del, Portugalska⁴). Prvi izsledki za Slovenijo bodo prikazani v nacionalnem poročilu, primerjalni izsledki za vseh 20 držav pa so objavljeni v skupnem mednarodnem poročilu.⁵ Raziskava je zajela 10,3% svetovnega prebivalstva, bruto nacionalni proizvod teh držav obsega 51,6% svetovnega BDP. Podatki o pismenosti lahko prispevajo k razumevanju stanja in potreb po spretnostih v globalni družbi znanja.

Raziskava je določila dva poglobljena cilja: razvoj metodologije neposrednega merjenja pismenosti in primerjavo pisnih spretnosti odraslih v različnih državah. Slovenska nacionalna raziskava je razširila predmet raziskovanja na dve enakovredni področji, pismenost in udeležbo odraslih v izobraževanju. Glavni namen raziskave je torej bil raziskati obe področji in tudi njuno medsebojno povezanost, in sicer:

- preučiti raven pismenosti populacije odraslih od 16 do 65 let, oziroma izbranih segmentov prebivalstva in ugotoviti s katerimi demografskimi, socialnimi in ekonomskimi značilnostmi populacije je povezana posamezna raven pismenosti, ter primerjati stanje v Sloveniji z drugimi državami, in
- preučiti stopnjo in značilnosti udeležbe odraslih v organiziranem izobraževanju, spopolnjevanju in usposabljanju, ter primerjati sedanje stanje z drugimi državami in s stanjem izpred desetih let.

Nacionalni preskus pomeni prvo objektivno testiranje pismenosti odraslih v Sloveniji na reprezentativnem vzorcu odraslih. Raziskava je bila izpeljana s pomočjo mednarodno sprejetih testnih instrumentov in postopkov, ki so med drugim obsegali enotno usposabljanje anketarjev in postopke ocenjevanja nalog.

Izpeljavo mednarodne raziskave sta vodila Kanadski urad za statistiko (Statistics Canada) in Inštitut za testiranje v izobraževanju (Educational Testing Service), Princeton v ZDA, raziskavo pa so podprle nekatere mednarodne organizacije kot so OECD, EUROSTAT in UNESCO.⁶ V Sloveniji sta raziskavo, poleg Andragoškega centra Slovenije, omogočila Ministrstvo za znanost in tehnologijo in Ministrstvo za šolstvo in

¹ Francija je umaknila rezultate raziskave zaradi bojazni, da podatki niso zanesljivi in primerljivi.

² Izsledki raziskave so objavljeni v dveh mednarodnih poročilih: OECD in Statistics Canada. (1995). Literacy, Economy and Society in OECD in Statistics Canada. (1997). Literacy Skills for the Knowledge Society.

³ Podatki za Italijo niso vključeni v mednarodno poročilo, zaradi velikega izpada anketirancev v glavni raziskavi. V času priprave mednarodnega poročila raziskovalna skupina še ni izpeljala študije med odraslimi, ki so zavrnili sodelovanje v raziskavi, zato so bili podatki umaknjeni iz mednarodne primerjave. Italija je podatke objavila v nacionalnem poročilu: Gallina, V. (2000). La competenza alfabetica in Italia: Una ricerca sulla cultura della popolazione. CEDE, Frascati, Rim.

⁴ Portugalska je izpeljala raziskavo ob podpori Evropske unije in Statističnega Urada iz Velike Britanije leta 1999 na dveh ločenih vzorcih, pri čemer je bil v enem uporabljen instrumentarij, ki so ga uporabljale tudi vse druge države, v drugem vzorcu pa nov instrumentarij, ki so ga oblikovali v skladu z navodili, ki so veljala za mednarodno raziskavo pismenosti, le da so bile naloge izbrane iz Portugalskega kulturnega in jezikovnega okolja. Primerjava rezultatov ni pokazala razlik v pisnih spretnosti med vzorcema. Pisni dosežki odraslih na Portugalskem iz prvega vzorca so vključeni v mednarodno primerjalno poročilo.

⁵ OECD in Statistics Canada. (2000). Literacy in the Information Age, Final Report on the International Adult Literacy Survey.

⁶ V različnih fazah raziskave je sodeloval tudi Nacionalni center za izobraževalno statistiko iz ZDA (National Centre for Educational Statistics).

šport. Pri izpeljavi raziskave pa so sodelovali Fakulteta za družbene vede, Statistični urad R Slovenije, CATI center, Inštitut za raziskovanje medijev in Salve, d.o.o..

Opredelelitev pismenosti v raziskavi

Metodologijo za objektivno testiranje pismenosti so razvili sredi osemdesetih let v ZDA in jo kasneje preskusili v štirih nacionalnih poskusih v ZDA in Kanadi.⁷ Že takrat so uporabili metodo odprtih odgovorov, ker v večji meri odraža okoliščine, v katerih odrasli uporabljajo pisne spretnosti in opredelili pismenost kot sposobnost razumevanja in uporabe pisnih spretnosti v različnih okoliščinah. Mednarodna raziskava pismenosti je prva študija, ki raziskuje pisne spretnosti odraslih v več kulturah in jezikih, do sedaj so namreč raziskovali pismenost samo v nacionalnih okvirih.

Raziskava pismenosti se ukvarja z merjenjem pisnih spretnosti odrasle populacije, ki jih s testiranjem razvršča v ravni in pri tem za preskus pismenosti uporablja probleme in naloge iz resničnega življenja. Pri tem meri predvsem kaj odrasli zmorejo v pismenosti. To kar zmorejo je skupen rezultat šolanja, usposabljanja in spopolnjevanja ter uporabe pisnih spretnosti v življenjskem in delovnem okolju. Raziskava temelji na teoriji branja odraslih, ki povezuje težavnost branja značilnostmi besedila in naloge, ki jo mora bralec opraviti in odražajo uporabo pismenosti v vsakdanjem življenju. Pisne spretnosti so razvrščene v ravni s pomočjo teorije odgovora na postavko (Item Response Theory – IRT), ki omogoča oceno težavnosti naloge in pisne spretnosti.⁸ Pisni dosežki, ki jih razvrščamo s pomočjo te teorije, omogočajo natančen vpogled v pisne spretnosti različnih skupin znotraj odrasle populacije.

Test pismenosti, ki je bil uporabljen v raziskavi, sestavljajo naloge in problemi iz resničnega življenja odraslih, na primer navodila za jemanje zdravil, obrazci, zemljevidi, članki iz časopisov in revij in naloge, ki zahtevajo preproste izračune. Le nekaj nalog v testu je bilo zelo težkih. Od običajnih bralnih nalog za zabavo ali druge namene, so se razlikovale po tem, da so vključevale iskanje ali ravnanje z določenimi informacijami zato, da bi pravilno odgovorili na vprašanje. Posebnost raziskave pismenosti je v možnosti, ki jo dajejo vse naloge skupaj in sicer, da z veliko verjetnostjo lahko napovedo, ali bo anketirana oseba sposobna ravnati z nepoznanimi besedili, ki imajo enake težavnostne značilnosti. Pri raziskavi gre za testiranje bralnih, pisnih in računskih spretnosti odraslih, zato test vključuje uporabo spretnosti v različnih situacijah. Prav sposobnost ravnanja v novih okoliščinah je tisto strateško orodje za posameznika in narod, ki omogoča inovativnost, prilagajanje in nenehno učenje. Sposobnost natančnega in kritičnega branja pisnega gradiva in iskanje želenih informacij in podatkov je visoko cenjena spretnost v svetu dela.

Večina neposrednih metod merjenja pismenosti odrasle razvršča na pismene in nepismene in določa enoten standard pismenosti. Razumevanje pismenosti v tej raziskavi sloni na predpostavki, da je pismenost sestavljena iz številnih spretnosti, ki so odvisne od vrste informacije in sestavljenosti dane naloge. Ključno vprašanje v raziskavi je, kako dobro odrasli uporabljajo pisne spretnosti v različnih okoliščinah in ne ali

⁷ Prva je bila raziskava pismenosti med mladimi Američani (Young Adult Literacy Survey – YALS), ki je bila izpeljana 1985 na reprezentativnem vzorcu mladih in pokazala precejšnjo veljavnost in zanesljivost metodologije za merjenje pismenosti v veliki in heterogeni skupini (Vir: Literacy Profiles of America's Young Adults, Irwin Kirsch in Ann Jungeblut 1986). Leta 1989 ji je sledila Kanadska raziskava o rabi pisnih spretnosti v vsakodnevnih okoliščinah (Literacy Skills Used in Daily Activities – LSUDA). To je bila prva raziskava, ki je bila kdaj izpeljana v dveh jezikih, v tem primeru v angleškem in francoskem, ter potrdila možnost, da se uporabi enak test pismenosti, neodvisno od kulturnih in jezikovnega okolja (Vir: Literacy in Canada: a research report, The Creative research group 1987). Tretja raziskava pismenosti na velikem vzorcu je bila izpeljana v ZDA med iskalci zaposlitve (raziskavo so kratko imenovali DOL – Department of Labour, ker jo je financiralo Ministrstvo za delo v ZDA). V tej raziskavi so bile prvič uporabljene lestvice za razvrščanje pisnih dosežkov, podobno kot v Mednarodni raziskavi pismenosti (Vir: Beyond the School Doors: the Literacy Needs of Job Seekers Served by U.S. Department of Labour, Kirsch in drugi 1992). Zadnja raziskava, predhodnica mednarodne raziskave pismenosti, je bila izpeljana leta 1992 v ZDA kot Nacionalna raziskava pismenosti odraslih (National Adult Literacy Survey – NALS). Ameriško Ministrstvo za izobraževanje je izdatno podprlo nadaljnji razvoj metodologije za merjenje pismenosti, ki je znatno pripomogla k razumevanju psihometričnih elementov pri merjenju pismenosti in oblikovanju koncepta pismenosti (Vir: Adult Literacy in America: A first Look at the Results of the National Adult Literacy Survey, Kirsch in drugi 1993). Metodologijo je prevzela tudi mednarodna raziskava pismenosti. Razvoj metodologije že od srede osemdesetih let temelji na raziskovalnem in razvojnem delu Irwina Kirscha iz Urada za testiranje v izobraževanju (Educational Testing Service, Princeton) in Petra Mosentala iz Centra za branje in jezik v ZDA (Reading and Language Arts Center, Syracuse University, New York).

⁸ Teorija odgovora na postavko je bila večkrat uspešno uporabljena v številnih mednarodnih raziskavah na področju izobraževanja. Podrobneje jo predstavljamo v: Možina, E. in drugi. (1998) tehnično poročilo o raziskavi. Andragoški center Slovenije, Ljubljana.

znajo brati, pisati in računati ali ne. Pismenost v sodobni družbi je kompleksna spretnost, ki se je ne da smiselno določiti z enim samim standardom, sestavlja jo vrsta spretnosti potrebnih za razumevanje in rabo tiskanih in pisnih informacij na različnih področjih človekovega delovanja. Pismenost potemtakem pomeni *'sposobnost razumevanja in uporabe informacij iz različnih pisnih virov za delovanje v vsakodnevni dejavnosti odraslih v družini, na delovnem mestu in okolju ter za doseganje lastnih ciljev in za razvoj lastnega znanja in potencialov.'*

Zato, da bi v največji meri zajeli pestrost pisnih nalog v življenju odraslih, so avtorji metodologije razvili tri lestvice, ki predstavljajo tri področja/vidike pismenosti, in sicer besedilno, dokumentacijsko in računsko lestvico. Študija raziskuje dosežke odraslih na teh treh področjih pismenosti:

Besedilna pismenost (Prose Literacy) – zajema sposobnost razumevanja in uporabe informacij v različnih vrstah besedil, in sicer iskanje, povezovanje in generiranje informacij. Pri nalogah gre za razumevanje in rabo pisnih informacij, organiziranih v stavke in odstavke, pomembno je ločevanje med podano in iskano (zahtevano) informacijo.

Dokumentacijska pismenost (Document Literacy) – zajema sposobnost razumevanja in uporabe informacij v različnih grafičnih prikazih podatkov in obrazcih. Naloge so podane v obliki matrične strukture ali obrazca, to je v stolpcih in vrsticah, in vključujejo razpredelnice, znake, kazala, sezname, urnike, zemljevide, diagrame in obrazce.

Računska pismenost (Quantitative Literacy) – zajema sposobnost razumevanja in uporabe osnovnih računskih operacij, ki jih vsebujejo različni pisni viri (izpolnjevanje naročilnic, čekov ...). Zajete so vse štiri osnovne računске operacije: seštevanje, odštevanje, množenje in deljenje, ki se pojavljajo posamezno ali v kombinacijah, v številčni ali drugače opredeljeni količini v pisni obliki.

Za vsako področje so se pisni dosežki razvrščali v lestvice, ki obsegajo od 0 do 500 točk. Vsaka lestvica je bila razdeljena na 5 empirično določenih ravni, pri čemer pomeni 1. raven najnižje pisne dosežke. Vrednosti so enake za vse tri lestvice. Posamezna raven pisnih spretnosti predstavlja stopnjo obvladovanja pisnih virov:

1. **raven:** kaže na zelo šibke pisne spretnosti, pri čemer je odrasli sposoben iz škatlice z zdravili ugotoviti ustrezno količino zdravila, ki ga mora jemati.
2. **raven:** anketiranci lahko ravnajo z enostavnim pisnim gradivom, pri čemer naloge niso prezahtevne. Predstavlja nizko raven pisnih spretnosti, vendar na bolj prikrit način kot 1. raven. Označuje ljudi, ki sicer znajo brati, vendar slabo rešujejo teste. Za vsakodnevne potrebe ti ljudje sicer lahko razvijejo strategije za ravnanje z vsakodnevnimi pisnimi nalogami, vendar pa jim nizka pisna zmožnost otežuje ravnanje v novih situacijah, npr. učenje novih spretnosti na delovnem mestu.
3. **raven:** Označuje spretnosti, ki so potrebne za dokončanje srednje šole. Podobno kot višje ravni pismenosti, predpostavlja sposobnost združevanja številnih virov informacij in reševanje bolj zapletenih problemov.
4. **in 5. raven:** kažeta na najvišje sposobnosti ravnanja s pisnimi viri.

Raziskovalci se strinjajo, da je za potrebe tehnološko razvite družbe potrebno obvladovati pisne spretnosti na 3. ali višji ravni.

Zajeta populacija in vzorec

Ciljna populacija v Sloveniji so bili prebivalci v stari od 16 do 65 let. Iz te skupine so bili izključeni tisti odrasli prebivalci, ki so bili v času anketiranja institucionalizirani (zapori, domovi za stare). Njihov delež v populaciji je 1.5 %. Slovenija je 30. junija 1998 štela skupaj 1.982,603 prebivalce, ciljna populacija, na katero se nanašajo ocene, šteje okoli 1.500,000 prebivalcev.

Vzorec anketiranih odraslih oseb je obsegal 2972 oseb ali 69.5 % celotnega vzorca (4290 oseb), kar je le malo pod pričakovano stopnjo odgovorov (70 %). Pri testnem delu je na osnovno knjižico odgovorilo 92.4 % in na glavno knjižico 81.0 % anketirancev. Pri tem je kot anketirana šteta oseba, ki je deloma ali v celoti odgovorila na primarni vprašalnik.

Navkljub visokim zahtevam po enakih postopkih izpeljave raziskave, so bile med državami razlike v izpeljavi raziskave, ki so običajne v mednarodnih raziskavah in v tem primeru tudi ne vplivajo na kakovost podatkov. Delež anketiranih iz vzorca niha od 36 % v Belgiji do 96 % v Avstraliji. Prav tako so države različno zajemale populacijo po starosti, za primerjavo pisnih spretnosti med državami pa je zajeta izključno populacija v starosti od 16 do 65 let. V vseh sodelujočih državah skupaj je bilo anketiranih več kot 71.000 odraslih oseb.

Zbiranje podatkov

Raziskava pismenosti je kombinirala dva raziskovalna pristopa, družboslovno raziskavo na velikem vzorcu in testiranje pisnih spretnosti, ki se v preteklosti nista izvajala skupaj. Uporabljena je bila anketna metoda na domu anketiranca, v kombinaciji s testiranjem in osebnim pogovorom. Odrasli so najprej ustno odgovorili na vrsto vprašanj, ki so obsegala osnovne socialne in demografske podatke, na primer o končani šoli, delu, poklicu, pisnih navadah pri delu in doma, itn. Kasneje pa so reševali naloge v osnovni knjižici, katere namen je bil odkriti odrasle z zelo nizkimi pisnimi spretnostmi. Anketiranci, ki so odgovorili pravilno na vsaj dve nalogi od šestih, so nadaljevali z reševanjem nalog v glavni knjižici. Naloge v glavnih knjižicah so izbrane tako, da merijo pisne spretnosti na vseh treh področjih. Anketiranci so morali pisne odgovore vpisovati v knjižice, vendar raziskava ni preverjala slovnične pravilnosti zapisov, temveč njihovo vsebino in sporočilnost. Celotno število nalog v testnem delu je bilo preveliko, zato anketiranci niso odgovarjali na vse naloge, temveč le na naloge v eni od knjižic. Naloge so bile namreč razdeljene na 7 blokov, po 3 bloki pa so bili spiralno vezani v različnih kombinacijah v sedmih knjižicah. Vsak blok se je pojavil enkrat v vsaki kombinaciji, na začetku, na sredini ali na koncu knjižice. Čas za reševanje nalog ni bil omejen, anketiranci so imeli dovolj časa, da pokažejo svoje pisne spretnosti. Naloge so ocenjevali usposobljeni ocenjevalci s pomočjo priročnika za ocenjevanje nalog, ki je bil enoten v vseh državah. Naloge so bil ocenjene kot pravilne, napačne ali neopravljene.

Povzetek nekaterih ugotovitev

1. Porazdelitev pisnih spretnosti v prebivalstvu Slovenije nakazuje veliko razzslojenost prebivalstva z majhnim deležem tistih, ki imajo dobre in ustrezne pisne spretnosti in večino tistih odraslih, katerih pisne spretnosti so neustrezne. Rezultati raziskave na ravni celotne populacije (od 16 do 65 let), da $\frac{3}{4}$ odraslih (od 65 do 77 odstotkov) v Sloveniji nima zadostnega temeljnega znanja in spretnosti za ravnanje z informacijami, ki jih vsebujejo različne vrste besedil, obrazci in slikovno prikazani podatki, ter za uporabo računskih operacij v vsakodnevnih okoliščinah (dosegajo 1. ali 2. raven pismenosti). Pri tem gre predvsem za pomanjkanje tistih spretnosti, ki omogočajo iskanje in razumevanje informacij iz različnih pisnih virov in njihovo uporabo v novih okoliščinah. Pisni dosežki populacije so najnižji na področju besedilne pismenosti (42% prebivalstva na 1. ravni) in najboljši v računski pismenosti (35% prebivalstva na 1. ravni). Primerjava pisnih dosežkov odraslih v dvajsetih državah je pokazala, da se države razlikujejo po pisnih dosežkih populacije. S problemom nezadostne pismenosti odraslega prebivalstva se srečujejo vse države, delež odraslih na najnižjih dveh ravneh pismenosti pa niha, od najnižjega na Švedskem (na 1. ravni besedilne pismenosti je 8% odraslih) do najvišjega v Čilu (50% odraslih na 1. ravni besedilne pismenosti). Slovenija je po deležu prebivalstva na 1. in 2. ravni pismenosti (77% v besedilni pismenosti) med dvajsetimi državami na 17 mestu, zelo blizu Čilu (85%), Poljski (78%) in Portugalski (77%).

2. Razlike v pisnih spretnostih med skupinami odraslih v Sloveniji se v veliki meri ujemajo z nekaterimi socialnimi in demografskimi značilnostmi odraslega prebivalstva. Statistična analiza je razkrila 4 pglavitne

dejavnike ravni pismenosti (pojasnjujejo skoraj 50% variance v pisnih spretnostih), in sicer: največji vpliv na pisne dosežke ima izobrazba, sledijo starost, izobrazba staršev in zaposlitveni položaj anketiranca. Tudi v večini drugih držav sta glavna napovedovalca ravni pismenosti dosežena izobrazba in starost, razlike v pisnih dosežkih populacije v posameznih državah je v veliki meri odvisna od izobrazbene strukture prebivalstva in deleža posameznih starostnih kategorij. Poleg izobrazbe in starosti, je v veliko državah raven pismenosti zelo odvisna tudi od poklica. V angleško govorečih državah (razen na Irskem, ki nima veliko tujih priseljencev) in na Švedskem, ki je odprta za priseljevanje, je eden od glavnih dejavnikov pismenosti tudi jezik, ki ga govori odrasli in je različen od jezika države v kateri živi. Organizirano izobraževanje odraslih, pisne prakse pri delu in zaposlitveni položaj, imajo v vseh državah pomemben vpliv na pismenost, vendar v statističnem smislu manjši, kot pa zgoraj omenjeni dejavniki (izobrazba, starost, jezik).

3. Razlike v pisnih dosežkih med spoloma niso zelo velike, v povprečju pa ženske v vseh državah dosegajo boljše rezultate v besedilni pismenosti, moški pa v računski pismenosti. Pri moški populaciji so v povprečju večje razlike v dosežkih med področji pismenosti, kot pri ženskah, pisni dosežki žensk na posameznik področjih pismenosti so precej izenačeni.

4. Izobrazba je ključni napovedovalec pismenosti odraslih v Sloveniji. Raven pisnih spretnosti je v veliki meri odvisna od dolžine in kakovosti začetnega izobraževanja. Z dvigovanjem stopnje izobrazbe se izboljšujejo tudi dosežki na testu pismenosti. V besedilni pismenosti dosega 1. raven 49% odraslih s srednjo poklicno izobrazbo, 21% odraslih s končano srednjo šolo in 7% odraslih s končano višjo šolo ali več. 1. raven dokumentacijske pismenosti je doseglo 47% odraslih s srednjo poklicno šolo, 20% s srednjo šolo in 8% z najmanj višjo šolo. Na 1. raven računske pismenosti se je po pisnih dosežkih umestilo 37% odraslih s srednjo poklicno šolo, 15% odraslih s srednješolsko izobrazbo in 5% odraslih z končano najmanj višjo šolo. V sedemnajstih od dvajsetih držav je najmočnejši in glavni napovedovalec ravni pismenosti izobrazba odraslega. Z zviševanjem izobrazbe se izboljšujejo rezultati na testu pismenosti, v povprečju se z vsakim letom šolanja dvigne rezultat na testu pismenosti za 10 točk. Pisni dosežki odraslih s končano srednjo šolo so v večini držav bolj izenačeni z dosežki tistih z najmanj višjo stopnjo izobrazbe, pisni dosežki odraslih brez srednješolske izobrazbe so veliko slabši. Primerjava med državami je tudi pokazala, da odrasli s terciarno stopnjo izobrazbe dosegajo precej izenačene rezultate na testu pismenosti, velike razlike med državami pa so v pisnih dosežkih tistega dela populacije, ki je manj izobražen (manj kot srednja šola). Namreč, v Nemčiji, na Švedskem, Češkem, Danskem, Nizozemskem in v Belgiji, več kot 40% manj izobraženih odraslih (končana manj kot 4-letna srednja šola) dosega zgornje tri ravni dokumentacijske pismenosti. Slovenija je v skupini držav skupaj s Poljsko, Portugalsko, Madžarsko in Čilom, kjer manj kot 15% odraslih brez srednje šole dosega zgornje tri ravni pismenosti.

5. Starost je za izobrazbo drugi najmočnejši dejavnik ravni pismenosti v Sloveniji. Raziskava je razkrila velike razlike v pisnih dosežkih mlajših in starejših generacij odraslih. Med odraslimi starimi od 50 do 65 let je na najnižji ravni besedilne pismenosti skoraj trikrat več odraslih (68%) kot mladih od 16 do 24 let (23%). Razlike v obvladovanju pisnih spretnosti med tema dvema starostnima razredoma se odražajo tudi v povprečnih pisnih dosežkih, mladi od 16. do 19. leta so npr. v besedilni pismenosti v povprečju dosegali 256 točk, odrasli med 50 in 65 letom pa 194 točk. Primanjkljaj v pisnih spretnostih med mlajšimi in starejšimi generacijami je raziskava pokazala tudi v drugih državah. Za Slovenijo je značilno, da je primanjkljaj med generacijami med največjimi (to velja tudi za Čile, Madžarsko, Belgijo, Portugalsko in Poljsko). Nizke pisne dosežke starejših starostnih skupin lahko v veliki meri pripišemo krajšim obdobjem šolanja starejših generacij in pomanjkanju spodbud v življenjskem in delovnem okolju, da bi pisne spretnosti ohranjali in razvijali. Vendar pa se razlike v pisnih dosežkih starejše in mlajše generacije ohranjajo tudi če kot konstanto vzamemo končano srednjo šolo. Primerjava odraslih v različnih starostnih razredih, ki imajo končano srednjo šolo je odkrila, da so starejši odrasli v nekaterih državah bolj, v drugih manj uspeli ohraniti podobno pisni kondicijo kot jo imajo mlajše generacije. Presenetljiva je ugotovitev, da je med 20 državami, primanjkljaj med srednješolsko izobraženimi generacijami na področju besedilne in računske pismenosti največji prav v

Sloveniji. V dokumentacijski pismenosti pa imajo največji primanjkljaj v ZDA, Švici in Avstraliji. Tako se države razlikujejo tudi po tem, v kolikšni meri so uspele vzdrževati in obnavljati zalogo spretnosti, ki so jo odrasli pridobili v začetnem izobraževanju ali na druge načine. To pomeni, da za zmanjševanje primanjkljaja v pisnih spretnostih populacije, ne bo zadostovalo le vlaganje v začetno izobraževanje pri mladih, temveč bo nujno treba vzdrževati in obnavljati raven spretnosti pri odraslih v vseh starostnih obdobjih.

6. Mladi od 16 do 24 leta v Sloveniji dosegajo najboljše boljše pisne rezultate v populaciji, ki gredo predvsem na račun dobrih pisnih dosežkov dijakov in študentov. Njihovi vrstniki izven izobraževanja na testu pismenosti zavzemajo najnižje ravni pismenosti, na 1. raven besedilne pismenosti se je uvrstilo 17% dijakov in 54% njihovih vrstnikov izven izobraževanja (od 16 do 19 let), ter 1% študentov oziroma 36% njihovih vrstnikov izven izobraževanja (od 20 do 24 let). Primerjava med državami je pokazala tudi kakšna je kakovost pisnega znanja šolajoče mladine in njihovih vrstnikov. Uporabnost in kakovost pisnega znanja se med dijaki in njihovimi vrstniki v nekaterih državah skoraj ne razlikuje (Norveška, Švedska, Švica, Nemčija, Nizozemska), v drugih so razlike v pisnih dosežkih zelo izrazite (Portugalska, Slovenija, Poljska). Razlike v pisnih spretnostih študentov in njihovih vrstnikov izven izobraževanja (20 – 24 let) se v vseh državah povečajo, vendar so še vedno v nekaterih državah manjše (Nizozemska, Madžarska, Norveška, Danska, Švedska) kot v drugih (Portugalska, Slovenija, Irska Poljska, Čile). Dijaki v večini držav v povprečju dosegajo 3. raven pismenosti, v skupini držav med katerimi so poleg Slovenije še Poljska, Čile, Madžarska in ZDA, pa se dijaki po pisnih dosežkih uvrščajo na 2. raven pismenosti. V večini držav se študentje (20 do 24 let) uvrščajo na 3. raven pismenosti, na Švedskem in Finskem pa celo na 4. raven pismenosti.

7. Raven pismenost vpliva na pripravljenost za učenje v odrasli dobi, po končanem šolanju: odrasli z nižjimi pisnimi dosežki se redko vključujejo v izobraževanje, usposabljanje ali spopolnjevanje, med njimi je največ takih, ki se ne želijo izobraževati, četudi bi imeli možnost in bi bili zato izpolnjeni pogoji. Odrasle zajete v raziskavo v Sloveniji, smo po pripravljenosti za izobraževanje, razdelili na tri skupine: tiste, ki se izobražujejo (dejavne), na tiste, ki bi se izobraževali, če bi bili izpolnjeni določeni pogoji (morebitne dejavne) in tiste, ki se ne izobražujejo, niti se ne želijo izobraževati (nedejavne). Na ravni celotne populacije je takih, ki se izobražujejo 31%, morebitnih dejavnih 27%, delež nedejavnih v izobraževanju pa je 41%. Med nedejavnimi odraslimi jih 68% dosega 1. raven besedilne pismenosti, na najnižjo raven besedilne pismenosti se umešča tudi 43% morebitnih dejavnih, medtem ko je le 21% tistih, ki se izobražujejo doseglo to raven. Na pripravljenost za izobraževanje vpliva tudi stopnja izobrazbe, v organizirane oblike izobraževanje se pogosteje vključujejo odrasli, ki imajo vsaj 4-letno srednjo šolo (42%) oziroma višjo šolo in več (71%). Med odraslimi s srednjo poklicno izobrazbo se jih izobražuje 24%, z nižjo poklicno izobrazbo 17%, pri tistih z osnovno šolo pa le še 12%. Po udeležbi odrasle populacije v izobraževanju sodi Slovenija v tisto skupino držav, v katerih se ideja vseživljenskega učenja uresničuje za manjšino prebivalstva, v izobraževanje je vključene od 20 do 30% populacije (sem sodijo še Irska, Belgija Češka). Manj kot 20 % odraslega prebivalstva se izobražuje v Čilu, Madžarski, Poljski in Portugalski. Na drugo strani izstopa 5 držav, v katerih se izobražuje skoraj polovica ali več odraslega prebivalstva, in sicer Nova Zelandija, Norveška, Danska, Švedska in Finska. Države z največjo udeležbo odraslih v izobraževanju so obenem tudi države v katerih odrasla populacija izkazuje najboljše pisne dosežke.

8. Če kot podlago za vključevanje odraslih v izobraževanje vzamemo izsledke nacionalne raziskave pismenosti, potem bi morali v Sloveniji v izobraževanje vključiti po nižji različici štirikrat več prebivalstva starega od 16 do 50 let oziroma po višji, trikrat več, kot predvideva Nacionalni program izobraževanja odraslih, ki se opira predvsem na kriterij izobraženosti prebivalstva⁹. Prebivalcev starih od 16 do 65 let, ki bi jih glede na doseženo raven pismenosti v naslednjih letih morali izobraževati in bodo tudi pripravljeni vključiti se v izobraževanje, bo okoli 500 tisoč, če pa upoštevamo le starostno generacijo od 16 do 50 leta pa

⁹ Izračunano iz podatkov v Nacionalnem programu izobraževanja odraslih: Drofenik in drugi. (1999). Nacionalni program izobraževanja odraslih, 2. Zvezek. Andragoški center Slovenije, Ljubljana, preglednice str. 401-405.

bo takih nekaj nad 400 tisoč. Velike potrebe po izobraževanju odraslih, ki so manj izobraženi ali so dosegli 1. in 2. raven pismenosti, so tudi v drugih državah. Opozoriti pa je treba na velike razlike v potrebah po izobraževanju, če so izračunane na osnovi izobraženosti prebivalstva, so potrebe precej nižje, kot pa potrebe, izračunane na osnovi rezultatov testiranja pismenosti: v Kanadi so skoraj trikrat večje, v Nemčiji skoraj petkrat in v ZDA več kot petkrat večje. Izjema je le Švedska, med izračunom po eni in drugi metodi je le 10% razlike.

9. Tako se z vidika pismenosti v Sloveniji kot ogrožene kažejo določene skupine prebivalstva. Njihova skupna značilnost je nižja stopnja izobrazbe (srednja poklicna izobrazba ali manj). Poleg tega se te skupine povečini ne izobražujejo oziroma se ne želijo izobraževati ter ne izkoriščajo v zadostni meri možnosti za učenje, ki jim jih nudi življenjsko in delovno okolje. Na testu pismenosti praviloma dosegajo prvo ali drugo raven. Nadaljnja členitev pokaže, da so to: mladi do 25 leta izven sistema izobraževanja, brez končane srednje šole; brezposelni; starši šoloobveznih otrok; zaposleni v sektorjih dejavnosti, kjer zaposlovanje naglo upada; ter starejši od 45 let.

10. Raziskava je razkrila, da so pisne spretnosti ključne za participacijo na trgu dela, socialnem, kulturnem in političnem področju, ker so povezane, ne le z branjem, temveč z drugimi spretnostmi, ki jih odrasli potrebuje za izpolnjevanje številnih zahtev vsakodnevnega življenja in dela. Raven pismenosti se odraža na individualni in širši družbeni ravni. Višja raven pismenosti posamezniku zagotavlja večjo participacijo na trgu dela, manjšo verjetnost, da bo brezposeln in višji dohodek. Na ravni države pa se kažejo širši družbeno ekonomski učinki višje ravni pismenosti prebivalstva, kot so v povprečju nižji obseg delovnih ur na zaposlenega, višji BDP na osebo in drugi. Na ravni posameznika lahko opazujemo povezanost pismenosti in njegovega položaja na trgu dela. Aktivno prebivalstvo (zaposleni in brezposelni) dosega boljše pisne rezultate kot neaktivno prebivalstvo (upokojenci, gospodinje). Večina neaktivnega prebivalstva, pa tudi kmetje, zavzema prvi dve ravni na vseh področjih pismenosti, samo na 1. raven besedilne pismenosti se umešča 79% kmetov, 72% upokojencev in 78% gospodinj. Med zaposlenimi se jih na prvo raven besedilne pismenosti umešča 35%, med brezposelnimi pa 51%. Vpliv ravni pismenosti na zaposlitveni položaj se kaže v boljših dosežkih tistih, ki so zaposleni in pri svojem delu pogosteje uporabljajo pisne spretnosti. Povezanost se lahko razlaga skozi dvojni učinek zaposlitvenega položaja; delovna mesta zahtevajo vedno višje ravni pisnih spretnosti, s tem pa se pisne spretnosti razvijajo in utrjujejo. Višja raven pismenosti znižuje verjetnost brezposelnosti, kar je pokazala tudi primerjava med državami. Odrasli, ki zavzemajo prvi dve ravni pismenosti, so v nekaterih državah celo dvakrat pogosteje brezposelni kot tisti, ki se umeščajo na zgornje tri ravni pismenosti, to velja za Slovenijo, Avstralijo, Belgijo, Kanado, Dansko, Nemčijo, Irsko, Finsko in Novo Zelandijo.

11. Nekatero širše družbene in ekonomske učinke ravni pismenosti prebivalstva pa lahko opazujemo s pomočjo podatkov o povezanosti ravni pismenosti prebivalstva in deleža aktivnega prebivalstva, povprečnega števila delovnih ur na leto na zaposlenega, BDP-ja na prebivalca in participacije v družbenem življenju. Velika večina odraslih (93%), ki so na testu dokumentacijske pismenosti dosegli zgornje tri ravni je v Sloveniji v aktivni delovni sili. Tistih, ki dosegajo prvi dve ravni pismenosti pa je za 20 odstotnih točk manj med aktivnimi. Tudi v drugih državah je aktivnih večji delež tistega prebivalstva, ki dosega zgornje ravni pismenosti. Primerjava med državami je tudi pokazala, da višji kot so pisni dosežki populacije, nižje je povprečje delovnih ur na leto na zaposlenega. Zaposleni v državah z visokimi pisnimi dosežki populacije delajo od 400 do 600 manj ur na leto (npr. na Norveškem, Nizozemskem, Finskem, v Kanadi), kot zaposleni v državah z nižjimi pisnimi dosežki populacije (Čile, Poljska, Slovenija in Madžarska). Če pa primerjamo količino dela med odraslimi z različnimi pisnimi dosežki se pokaže, da v povprečju delajo dlje tisti, ki so bolj pisмени in bolj izobraženi.

12. Čeprav raziskava pismenosti ni bila prvenstveno usmerjena v preučevanje širših družbenih učinkov pismenosti, pa je razkrila, da so posamezni socialno ekonomski vidiki povezani s pismenostjo. Primerjava med državami je pokazala, da imajo v državah z večjimi deleži prebivalstva, ki dosega zgornje tri ravni pismenosti, višji bruto družbeni dohodek na prebivalca, daljšo pričakovano dolžino življenja, večji delež

žensk v parlamentu. Izjema je Češka, ki je po teh kazalcih bližje Sloveniji, Madžarski, Poljski, Portugalski in Čilu, po pisnih dosežkih prebivalstva (posebej v računski pismenosti) pa se uvršča med razvitejše države. Bogatejše države, lahko več vlagajo v dvigovanje usposobljenosti prebivalstva, ustrezna usposobljenost delovne sile, pa ima pozitivne povratne učinke na rast produktivnosti.